

Strah pred prihodnostjo

Katja Vodopivec*

Predvidevanja prihodnosti postajajo vedno bolj pogosta, kljub mnogim očitkom, da so neznanstvena. Tovrstne poskuse so v preteklosti večkrat napravili tudi sodelavci Inštituta za kriminologijo. Avtorica opisuje tri take primere in se sprašuje, kakšen pomen so imeli za predvidevanje prihodnosti pri nas v Sloveniji, glede na revolucionarne spremembe, ki so se zgodile v devetdesetih letih. Analizo je mogoče strniti v ugotovitve: 1. Tudi srednje-ročno načrtovanje nima nobene vrednosti, že načrtovalci ne računajo z možnostjo, da se bodo v kratkem zamenjali ljudje na oblasti. 2. Kolikor se predvidevanja opirajo na preverjena teoretična izhodišča, da se bo verjetno zgodilo B, če se bo zgodilo A, ostajajo predvidevanja veljavna, kljub nekaterim revolucionarnim spremembam, saj pogosto te spremembe sploh niso tako dalekosežne kot na začetku mislijo njihovi nosilci. 3. Tudi v prihodnje bi bilo treba upoštevati vztrajnost stališč in stereotipov ljudi - preko takih sprememb - izraženih v javnomnenjskih raziskavah.

Ključne besede: kriminologija, predvidevanje prihodnosti, odklonskost, javno mnenje, zatiranje kriminalitete, Slovenija

UDK 316.42+316.624"313"

V Inštitutu za kriminologijo smo raziskovalci skušali v nekaterih raziskavah predvidevati tudi, kaj se bo dogajalo v prihodnosti. Za ilustracijo možnosti takih napovedovanj bom v tem prispevku ocenila nekaj predvidevanj, pri katerih sem sodelovala.

Načrtovanje izgradnje zaporov v Novi Gorici

Leta 1977 so se na Ministrstvu za pravosodje in občo upravo odločili za gradnjo zaporov v Novi Gorici, kajti tedanji zaporji so bili v zasilno preurejenem gospodarskem poslopu iz prejšnjega stoletja. Sklep o gradnji je bil sprejet že v začetku šestdesetih let. Jeseni leta 1977 so določili člane komisije, ki bi izdelala idejni osnutek o potrebah take ustanove. Za predsednika komisije je bil določen Vojo Jagodič, vodja odseka za prevzgojo obsojencev in postpenalno pomoč.

Posebnost predvidene ustanove je bila v tem, da bi bila zgrajena tik ob državni meji in bi naj bila po eni strani zgled tovrstnim institucijam v naši republiki in onstran meje, po drugi strani pa smo po sprejetju osimskih sporazumov pričakovali priseljevanje novih delavcev tudi iz drugih republik Jugoslavije. Zato so bile ocene o potrebnih prostorskih zmogljivostih zapora zelo različne, od ocen upravnih delavcev, da naj bi imeli zaporji od 60 do 80, 100 in celo 128 postelj, medtem ko so bile dotedanje povprečne najvišje dnevne obremenitve zaporov v desetletnem obdobju: v prvih petih letih 37 zapornikov in v drugem obdobju 43 zapornikov.

Z izračunavanjem predvidenega gospodarskega in populacijskega razvoja v občinah Nova Gorica, Ajdovščina, Idrija in Tolmin ter po predvidenih smeri kaznovalne politike, smo se člani komisije končno sporazumeli za 66 postelj in sicer 10 za pre-

* Katja Vodopivec, diplomirana pravnica, doktorica znanosti, redna profesorica za kriminologijo, zaslužna profesorica.

iskovance, 42 za upravno kaznovane in 14 za obsojene osebe. Predvidevali smo ločene prostore za spanje vseh treh vrst zapornikov, za delo, šolanje, kulturno prosvetno delo, prehranjevanje, skladiščenje, zdravstvene storitve, ev. osamitve in sprejemni oddelek, tehnične prostore (za vzdrževanje stavb), sprehajalne in rekreacijske površine, način zavarovanja, t. j. notranjo arhitekturo in varovanje, parkirišče, stanovanja za osebje (povzeto po Jagodiču). To navajam bolj podrobno zato, da bi razumeli, kaj vse je treba predvideti v zvezi z izgradnjo zaporske enote. Na podlagi teh predlogov je arhitekt izdelal idejni načrt in maketo.

Verjetno smo predvideli vse, ali vsaj večino potrebnih prostorov. Med temi pripravami je preteklo nekaj časa. Nato pa je bil zamenjan minister za pravosodje, vodilne položaje v občini so zasedli drugi ljudje. Vse do danes do gradnje zaporov ni prišlo. Ti zaporji tudi sedaj niso več v finančnem načrtu. Pri načrtovanju zaporov smo člani komisije pač pozabili, da je lahko odločilnega pomena tudi kratka doba »vladavine« političnih funkcionarjev.

Razvoj deviantnih pojavov v Sloveniji do leta 2000

V letih 1963/64 so se jugoslovanski oblastniki zavedli gospodarske krize. V plačilni bilanci je bil velik primanjkljaj, obstajalo je neravnovesje med bazično in predelovalno industrijo, politiki so težili k neracionalnim naložbam vsak v svoji republiki, mnogo investicij je bilo naloženih v nedonosne gospodarske panoge. Prihajalo je do podvajanja gospodarskih naložb. Pojavljale so se zahteve po racionalnejšem gospodarjenju.

Zveza komunistov se je začela zavzemati za usmerjanje gospodarstva v svobodnejše družbeno ekonomske odnose. L. 1965 so odločujoči posamezniki začeli poudarjati pomen iniciativnosti in ustvarjalnosti v proizvodnji. Pojavile so se težnje po decentralizaciji družbeno ekonomskega sistema (po-

vzeto po Bilandžiću, str.297-306). Posledice te politične orientacije so bile: zniževanje števila zaposlenih in izseljevanje delavcev iz Jugoslavije.

Po dogajanjih, ki so sledili temu preobratu v politični miselnosti in gospodarski dejavnosti v naslednjih letih (v Jugoslaviji in Sloveniji), je slovenska oblast l. 1980 namenila razmeroma velika finančna sredstva za raziskovalni projekt »Slovenija 2000«. Direktor zelo velikega projekta, ki so ga izvajali večinoma slovenski sociologi in ekonomisti, je postal filozof in sociolog Emil Milan Pintar. Razlogi, ki so jih navajali raziskovalci za izvajanje projekta, so bili zlasti: »visoke zadolžitve v tujini, zaostritev pogojev gospodarjenja v svetu, sprejemanje razvojnih odločitev ne da bi upoštevali pogoje gospodarjenja v svetu in dejstvo, da rast v okviru zaprtega gospodarskega prostora ni vedno razvoj«. Posamezni scenariji iz tega projekta so bili objavljeni v Informativnem biltenu, ki ga je izdajal Zavod Slovenije za družbeno planiranje. V ta projekt smo se vključili l.1981 tudi raziskovalci Inštituta za kriminologijo s temo »Alternativne možnosti razvoja nekaterih deviantnih pojavov do leta 2000.«

Glede na to, da smo se vključili v že obstoječi projekt, ki je izhajal iz potrebe po prestrukturiranju gospodarstva, smo poudarili zahtevo po tem, da bi bil tak razvoj »skrbno in vsestransko načrtovan in organsko vključen v ostale razvojne procese«. Pri tem smo imeli v mislih »predvsem naravni razvoj, ki izhaja iz postopnega vključevanja našega gospodarstva v mednarodno delitev dela, načrtovano in sprotno vključevanje odvečne delovne sile s prekvalificiranjem v druge vrste zaposlitev in čim manj upravno-administrativnih intervencij. Kajti obraten način pospeševanja prestrukturiranja gospodarstva bi imel lahko za posledico veliko število družbeno marginalnih in odvečnih ljudi (z vsemi psihičnimi posledicami, ki iz tega izhajajo) ... Domnevamo lahko, da bi umetno in prehitro pospeševanje proces prestrukturiranja gospodarstva povzročil porast vseh vrst deviantnega vedenja in s tem hkrati veliko škodo, ki bi ostala tudi potem, ko bi bil nameravani cilj dosežen. Vključevanje v mednarodno gospodarsko in trgovinsko izmenjavo (smo zapisali dalje) pomeni vključevati se v odnose, ki so v mednarodnih merilih običajni. Sem sodi tudi korupcija v širšem pomenu besede, med njenimi pojavnimi oblikami pa je najpomembnejša podkupovalna korupcija. Z vsemi pravnimi sredstvi je ne bo mogoče omejiti, dokler bo to in neobjavljena konkurenca pogoj za vključevanje v mednarodno tržišče in za izrivanje drugih tekmecev s tega tržišča ... Strogi pravni predpisi omogočajo v takšnem položaju predvsem

diskriminacijo med ljudmi, ki morajo sprejemati tudi zakonitosti trgovanja ...«

Poleg tega je že »iz druge polovice 19. stoletja znana ugotovitev, da je tem več premoženjskega kriminala, čim močnejša je družbena diferenciacija. Za tiste, ki so na dnu družbene lestvice, postajajo možnosti za doseganje položaja višjih družbenih slojev skoraj iluzorne. Taki ljudje drsijo v družbeno marginalne skupine, ki postajajo velike in težko obvladljive. Pravega merila za to, kakšna je primerna družbena diferenciacija, da je še spodbudna za dviganje produktivnosti, ni. Vse, s čimer razpolagamo, so primerjave med različnimi državami. Take primerjave pa so močno problematične glede na specifičnosti različnih razvojnih tradicij, ekonomskih možnosti in družbenih sistemov. Pri nas se pogosto primerjamo z ekonomsko razvitimi državami in je že to največkrat neustrazno...«

V nadaljevanju prispevka smo poudarjali tudi potrebo po združevanju ekonomske sfere družbenih odnosov s socialno sfero in se upirali miselnosti, da so produktivne vrednosti samo objekti in stroji, ne pa tudi ljudje.

Ker smo pričakovali, da bi lahko prišlo do takih in podobnih družbeno gospodarskih odnosov, smo predvidevali za take razmere »povečevanje deviantnih dejanj ... v naslednjih dvajsetih letih, zlasti pri kaznivih dejanjih zoper premoženje (tudi z uporabo nasilja), alkoholomanijah, narkomanijah, nekaterih nasilnih kaznivih dejanjih, gospodarski kriminaliteti, onesnaževanju okolja, napadih na zasebnost. V zvezi z nekaterimi vrstami od teh dejanj se bo razvijala tudi organizirana kriminaliteta (prekupčevanje z drogami, orožjem, zlatom, gospodarska kazniva dejanja, zlasti v zunanjetrgovinskem poslovanju i.p.d...)«

S takim prispevkom smo se vključili v projekt, ki sicer - razen teh opozoril, ni posvečal posebne pozornosti problematiki marginaliziranih ljudi v drugačni družbeno ekonomski stvarnosti. O ljudeh, oziroma o »kadrnih« se je v okviru projekta sicer pisalo, in tudi o ljudeh, ki bodo postali odveč. Rešitve pa so raziskovalci iskali predvsem v t.i. samozaposlovanju (Veljko Rus in I. Svetlik) sposobnih in vitalnih ljudi. Zelo ugodno se je o tem izrazil tudi P. Jambreč, češ da naj bi se tedanje neperspektivne naložbe raje odzivale samozaposlitvenim pobudam, katerim naj bi se pridružilo omejevanje zavor birokratske narave. Nikjer pa ni mogoče zaslediti posebnega razmišljanja o ljudeh, ki takih zmožnosti nimajo (ali pa zanje niso motivirani), razen tega seveda, da se je vodja projekta obrnil tudi na naš inštitut s predlogom za izdelavo vizije, kot smo jo razložili.

Končno je l. 1985 vlada predložila osnutek dolgoročnega načrta Slovenije za obdobje 1986-2000. Izdelala ga je druga in drugačna skupina pod drugim vodstvom in – kot kaže – ne glede na opravljeno delo v okviru prej omenjenega projekta. To je bil pragmatičen projekt, z zelo revno vizijo razvojne strategije družbenih dejavnosti. Pač pa je bilo med obema obdobjema nekaj pomembnih posvetovanj sociologov (Ptuj, Portorož), ki so še vedno razmišljali bolj integralno. Neodzivni so poleg tega ostali tudi rezultati dela t.i. zvezne Kraigherjeve komisije, ki je pač težila k dominaciji političnega sistema nad ekonomskim. Seveda se nikomur od tedanjih »vizionarjev« prihodnosti (vključno z nami) ni niti sanjalo o tem, da bodo na začetku devetdesetih let začeli propadati in bodo propadli skoraj vsi sistemi t.i. realnega socializma.

Kljub družbeno-politični prelomnici v Evropi (in v delu Azije) ter pri nas (v Jugoslaviji in Sloveniji), pa se naša tedanja predvidevanja danes uresničujejo takole: »V zadnjih letih se spreminja struktura kriminalitete. Naraščajo predvsem hujše oblike premoženjskih deliktov, kazniva dejanja z elementi nasilja in kazniva dejanja, značilna za organizirano kriminaliteto . . . Za leto 1992 je bilo značilno izredno povečanje števila kaznivih dejanj in nadaljnje spreminjanje strukture kriminalitete, ki se je kazalo predvsem v naraščanju kaznivih dejanj z elementi nasilja, hujših premoženjskih in gospodarskih deliktov, v povečanju deleža mladoletniške kriminalitete ter v porastu kaznivih dejanj, ki kažejo znamenja organiziranega kriminala. V letu 1993 je celotna kriminaliteta sicer številčno upadla, vendar se je v njeni strukturi nadaljevalo naraščanje števila kaznivih dejanj z elementi nasilja, hujših premoženjskih in gospodarskih deliktov ter organizirane kriminalitete. Pojavljale so se nove, vedno bolj nevarne oblike kaznivih dejanj, katerih storilci so bili vedno bolj drzni, nasilni in nanje dobro pripravljene« (S. Svetek po podatkih Ministrstva za notranje zadeve).

O trendih alkoholomanij in narkomanij od tedaj do danes je težko reči kaj bolj zanesljivega. Predvsem se je v tem času spremenilo pojmovanje strokovnjakov o tem, kaj je ekscisivno (prekomerno) in kaj običajno oz. znosno za naš slovenski prostor (D. Nolimal, M. Premik). Poleg tega ni enotne, uradno vodene evidence o teh pojavih, kar je več kot presenetljivo. Sicer je res, da naši strokovnjaki šele iščejo sodobna merila za ocenjevanje pojavov, med drugim tudi s tem, da se vključujejo v mednarodne raziskave. Obenem pa je vendarle mogoče reči, da očitno naših upravnih in vladnih organov (n.pr. Mi-

nistrstva za zdravstvo) mentalnohigienski problemi slovenskega človeka bistveno manj zanimajo kot fiziološki. Ko sem sama sedaj, ob pisanju tega sestavka, iskala informacije pri verjetno dobro informiranih strokovnjakih, sem dobila vtis, da so veselji, če se doma sploh kdo zanima za delo, ki ga opravljajo. Nihče pa se ne zanima za to, kako bi to delo med seboj povezali v sintetično podobo o psihičnem počutju slovenskega človeka.

Še najbolj obsežne podatke o sceni drog na Slovenskem ima policija, seveda pa le o tisti, ki jo sama odkriva. Tako (omenjeni) pisec med drugim navaja: »Statistični podatki o zlorabi in žrtvah zlorabe mamil so bili v letu 1993 še bolj zaskrbljujoči kot v prejšnjem letu. Nadaljeval se je porast števila obravnavanih kaznivih dejanj (od 264 na 281), ovađenih osumljencev (od 325 na 329), prekrškov po Zakonu o proizvodnji in prometu mamil (od 255 na 366) ter smrtnih žrtev zaradi uživanja mamil (od 8 na 9). Podatki zadnjih treh let kažejo, da vsi navedeni kazalci naraščajo že od l. 1991. Najbolj, oz. za 99% v dveh letih, je poraslo število kaznivih dejanj neupravičene proizvodnje in prometa z mamili (od 100 v letu 1991 na 199 v letu 1993).«

Ko so strokovni raziskovalci (Nolimal i.dr.) l.1991 v koprski in ljubljanski regiji delali anketo z 90 izbranimi intravenoznimi uživalci drog, so v analitičnem prikazu med drugim zapisali: »Na prehodu iz osemdesetih v devetdeseta leta je prišlo do množičnega uživanja »trdih« drog, zlasti iz skupine opiatov in opioidov. . . V začetku leta 1991 smo ocenili, da je v Sloveniji približno 1000 uživalcev heroina in podobnih drog. . . Dve leti pozneje je po oceni v Sloveniji najmanj 400 oseb odvisnih od heroina, občasno pa ga uživa še dodatnih 1000 oseb. Gojišče današnje narkomanske scene so zlasti neustrezne socialne razmere, ki se še slabšajo, vključno z nezaposlenostjo starih in mladih ter pomanjkanjem objektivnih možnosti za vključevanje pozitivnih vrednot v življenje ljudi. (Ob tem želim spomniti na to, da je Veljko Rus l.1980 zapisal, da ob prestrukturiranju gospodarstva nikakor ne bi smeli z brezposelnostjo prizadeti mladih ljudi!)

Po ugotovitvah Svetovne zdravstvene organizacije so raziskovalci povzeli, da zdravstveno pomoč išče največ 5 do 10% uživalcev nedovoljenih drog (vir iz l. 1990). Seveda je delež teh pri t.i. trdih drogah višji. Za te uvajamo v Sloveniji med drugim tudi metadonsko terapijo. Po oceni iz letošnjega leta je v Sloveniji zajetih s to terapijo okoli 700 uživalcev.

K drogam štejemo tudi alkohol. Slovenija ima – v primerjavi z evropskim povprečjem – znatno višjo porabo alkohola na prebivalca (l.1990 – 10,2 : 6,7).

»Delež prometnih nezgod v zvezi z uživanjem alkohola je bil v letih 1990,1991 in 1992: 34,1%,38,7% in 41,6% (Nolimal, Premik). Vendar so ti in podobni podatki Republiškega sekretariata za notranje zadeve drugačni in zelo nezanesljivi. Tako naj bi npr. v 10 letih (1982-1992) padlo število prometnih nesreč s smrtnim izidom ali telesnimi poškodbami za 16%, med vzroki za to pa število psihičnih motenj (vključno z alkoholiziranimi vozniki) za polovico. Psihične motnje pri voznikih ocenjujejo policisti po svoji vednosti in občutljivosti za motenost voznika. Res pa je, da z alkoholnimi testi merijo zelo velik delež voznikov pri prometnih nesrečah (ca.85%).

J. Ramovš, J. Jakopič in B. Polajnar tudi ugotavljajo, da je v letih 1981 do 1991 padalo število hospitalizacij zaradi alkoholnih okvar jeter in zaradi alkoholnih psihoz v Sloveniji. V istem obdobju naj bi tudi padala poraba čistega alkohola v Sloveniji na prebivalca (kar ugotavljajo tudi v drugih evropskih državah - vir isti). Kljub temu pa je verjetno okvar, povzročenih z alkoholom, pri nas v vsem tem času izredno veliko, »saj ima Slovenija veliko višjo porabo čistega alkohola na prebivalca nad 15 let, kakor je evropsko povprečje«. Posebej visoka je poraba žganih pijač (Ramovš i.dr.)

Nolimal in Premik opozarjata v zvezi s tem na težnje držav in gospodarstva po čim večji proizvodnji in prodaji alkohola kot »prispevku k reševanju gospodarskih težav... Širokogrudno izdajamo dovoljenja za odpiranje različnih gostinskih obratov...« Na nevarnosti vsega tega smo opozarjali tudi v naši študiji l.1982. Sedaj je to postala resničnost. Tudi število samomorov v zadnjih treh letih ne narašča. Pač pa je L. Milčinski l.1983 ugotavljal, da je polovica samomorilcev v Sloveniji odvisna od alkohola. Oba trenda, t.j. o uživanju alkohola in o številu samomorov, sta presenetljiva in bi terjala posebno analizo vzrokov za tako sliko. Medtem ko je trend za število samomorov v času po osamosvojitvi še prekratek, da bi si ga upali vsebinsko razložiti, je trend o porabi alkohola in alkoholnih ekscesih v Sloveniji sam zase preveč osamljen in tudi ne popolnoma verjeten. Tolmačiti bi ga bilo mogoče le v primerjavi z drugimi indikatorji (n. pr. z uživanjem drog ali s podrobnejšo analizo nasilnih dejanj). Za to pa ob pisanju tega sestavka nismo imeli dovolj časa.

Poseben človeški problem je revščina. Pojmovanje o tem, kaj to je, je seveda relativno (M. Novak). Bistveno za sporazumevanje pa je »individualno dojetje realnosti« - bolje: družbene in človeške zapostavljenosti. To je t.i. družbena deprivacija.« Tip gmotno ogroženega anketiranca v raziskavi l. 1991...« (v primerjavi z l.1984) se je približeval

»običajni sliki začaranega kroga revščine« (s. 192). Ker pomeni revščina zgodovinsko relativno deprivacijo nekaterih ljudi v primerjavi z drugimi, je bilo že zdavnaj ugotovljeno, da je to vsakokratna disfunkcija delovanja družbeno ekonomskega sistema (n.pr. tudi Anglež Titmuss v šestdesetih letih). »Tako ameriške kot zahodno-evropske analize kažejo stalen porast siromašenja prebivalstva...«, prepad med rastočo blaginjo na eni strani in skokovit vzpon občutene ogroženosti po drugi strani« (s. 216). Pri tem pa seveda ne gre le za gmotno ogroženost, temveč za nemožnost uporabiti lastne človeške potencialne.

Ob tem razmišljanju se mi utrne misel na to, da ima Slovenija komaj dva milijona prebivalcev. Od tega je ena tretjina otrok in ena tretjina (ali že več) starih ljudi. Med ostalo tretjino, tj. med aktivnimi prebivalci, pa je samo 50% normalno ali bolj inteligentnih ljudi (med njimi so nekateri tudi zelo ego-centrični). Skoraj 40% ostalega aktivnega prebivalstva pa je mejno ali podpovprečno inteligentnih. Richard Herrenstein in Charles Murray sta približno po taki shemi oživila pomen inteligenčnega kvocienta. Ali za te ljudi prihaja v poštev (uspešno) samozaposlovanje? Ali je možna tekmovalnost ljudi na tej ravni z onimi iz prve polovice skale? In kaj obetajo taki ljudje kot organizatorji novih malih podjetij, ustanovljenih s posojili?

Glede na to, da je M. Novakova analizirala obdobje med l. 1984 in 1991 in kasnejših podatkov za primerjavo ni, je vendarle treba reči, da je ravno po tem času prišlo v Sloveniji do eksplozije brezposelnosti in se število brezposelnih še vedno giblje med 125 in 126 tisoč ljudi (ne »kadri« - opozarja Novakova!). Nekih oprijemljivih pokazateljev o zmanjševanju pauperizacije v Sloveniji v tem času ni, pač pa so indikatorji za to, da se razpon med bogatimi in revnimi veča.

Tako je mogoče verjeti M. Tomorijevi, da so danes med »motnjami duševnega zdravja v populaciji najbolj razširjene depresije, anksioznost (tesnoba) ter različne motnje v prilagajanju na zunanje obremenjujoče pritiske«.

Naj se s tem vrnem k začetnemu vprašanju: kako je bilo mogoče, kljub revolucionarnim gospodarsko družbenim spremembam na začetku devetdesetih let, že pred 12 leti »predvideti« tak razvoj družbenih in človeških deviacij v sodobnosti? Odgovor bi bil: prav nič težko. Upoštevali smo le že skoraj vse stoletje znane teoretične posplošitve o odzivanju ljudi na hude življenjske obremenitve, t.j. na potiskanje nekaterih ljudi na družbeni rob. Poleg tega smo upoštevali razvojne trende teh pojavov v državah s

tržnim gospodarstvom, v katerih so tudi ljudje tržno blago. Proces prestrukturiranja je hotel biti v Sloveniji hiter na vseh področjih ekonomskega in družbenega življenja.

Javno mnenje in represija.

Tudi javno mnenje je lahko pomembno za predvidevanje prihodnosti. Čeprav ni avtonomno in čeprav vplivajo na oblikovanje javnega mnenja oblast, politične stranke, mediji i.pod., vendar poteka med javnim mnenjem in oblastjo nekakšen dialog (Habermas). V razvoju javnega mnenja igrajo pomembno vlogo stereotipi in standardna mišljenja kot zaviralni dejavniki, pa tudi ideologije ljudi, od katerih ene pospešujejo spremembe, druge pa jih zavirajo.

Seveda je večinsko mnenje odvisno od večinskega družbenega sloja, ki na vprašanja odgovarja. To pa je pri nas (pri vseslovenskih vzorčnih raziskavah) v glavnem srednji in nižji družbeni sloj. In različni družbeni sloji imajo različna stališča. Zato je pogosto pomembno tudi manjšinsko mnenje, ki lahko pomeni anticipacijo prihodnosti. Ne nazadnje: stališča še ne pomenijo družbene prakse ljudi!

Raziskavo o Javnem mnenju in represiji smo zasnovali sodelavci inštituta l.1987 in obsega obdobje od l. 1969 do začetka l. 1990. Zadnja tri leta tega časa pomenijo zlasti intenzivno pripravljane na spremembe družbenega sistema (tudi zaradi političnih gibanj v državah vzhodne Evrope), vendar še vedno pod vodstvom ene stranke, ki pa se je tudi sama spreminjala. V tem času smo se vedno bolj izrekli proti represiji nasploh in smo domnevali, da smo Slovenci v Jugoslaviji najmanj represivno naravnani.

Informacije smo črpali iz javnomnenjskih raziskav Centra za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij (inštituta Fakultete za sociologijo, politologijo in novinarstvo). Te raziskave se razlikujejo od raziskav, ki jih delajo mediji. Vzorec zanje je bil strokovno pripravljen in obsega vso slovensko populacijo. V obdobju 1968 do 1990 je bilo opravljenih sedemnajst raziskav.

O stališčih ljudi je mogoče reči, da so postajala »od l. 1983 dalje vse bolj nestrpna do izkoriščanja družbenega položaja za osebno korist, do podkupovanja, do tatvin, do neupravičenega bogatenja in do prostitucije. V raziskavah 1984 in 1987 so anketiranci tudi menili, da na Slovenskem naraščajo pojavi kot so: »nezakonitost, nered, privilegiji posameznikov in skupin, podkupovanje, prilaščanje družbenega premoženja, izmikanje delu, politična

brezbrižnost in apatija, zaslužkarstvo.« L.1988 je že prevladalo mnenje, da je na vsak način treba povečati proizvodnjo, pa čeprav za ceno neenakosti med ljudmi. Za nezaposlene pa naj skrbita podjetje, ki je delavca odpustilo, in država.

Anketiranci so se zavzemali za strožje kaznovanje. Ena od sankcij bi lahko bila tudi izguba delovnega mesta, vendar bi bilo treba najprej odpustiti delavce iz drugih republik in nato delavce drugih narodnosti. Obenem anketiranci niso zelo verjeli v neodvisnost sodišč. Red v Sloveniji naj dela policija in ne vojska.

Zelo se je povečala občutljivost za onesnaževanje okolja, razmeroma nizka pa je bila zavest ljudi o tem, kdaj oblast lahko krši njihove pravice, zlasti pravice do zasebnosti.

Poleg vsega tega smo »domnevali, da je medsebojni vpliv novinarstva in javnega mnenja močan, pa tudi, da se oba vpliva odražata v delu sodnikov. Zato smo prebirali črne kronike iz časopisov Delo in Dnevnik in analizirali kazenske sankcije, ki so jih izrekala slovenska sodišča«

Črne kronike smo analizirali v dnevnikih Delo in Ljubljanski Dnevnik za leto 1985. Ugotovili smo, da je bilo med »poročili o kaznivih dejanjih največ namenjenih kaznivim dejanjem zoper premoženje, kar je povsem ustrezalo statistični podobi kriminalitete. Razkorak med deležem poročil in zabeleženih kaznivih dejanj pa je bilo opaziti pri kaznivih dejanjih zoper življenje in telo, zoper spolnost in moralo in še pri nekaterih drugih kaznivih dejanjih, kjer je bil delež poročil v primerjavi s policijsko statistiko predimenzioniran. V celotni strukturi vseh poročil pa ti članki vendar niso predstavljali takega deleža, da bi lahko rekli, da so osrednji mediji obravnavali predvsem nasilno kriminaliteto. Nasploh poročanje o teh in drugih kaznivih dejanjih ni bilo senzacionalistično (Sket).

Pregon storilcev kaznivih dejanj je bil v Sloveniji strožji kot v Jugoslaviji, pač pa so slovenska sodišča izrekala milejše kazni (manjši delež zapornih kazni in več pogojnih obsodb - Brinc).

In kakšen je položaj danes, po osamosvojitvi in po oblikovanju lastne države, v primerjavi z miselnostjo ljudi pred tem? Tedaj je ljudi zelo motilo in jih še vedno moti: neupravičeno bogatenje in privilegiji (kamor sodi: izkoriščanje položaja za osebno korist, prilaščanje družbenega premoženja, neupravičeno odvzemanje premoženja i.pod). Očitno je, da teh nerazpoloženj večine ljudi tedanji oblastniki niso upoštevali in jih ne upoštevajo sedanj. Ljudi so prej motili družbeni nered in nezakonitosti in jih motijo sedaj. Enako je z onesnaževanjem okolja. V sodob-

nosti je postal še posebno pereč problem shranjevanja odpadkov v lastni bližini. Ljudje že tedaj niso bili prepričani, da so sodišča neodvisna in so zato lažje sprejemali tako kritiko sodne oblasti po osvoboditvi. Tedaj so mediji pospeševali nerazpoloženje proti (jugoslovanski) vojski. Del nerazpoloženja se je po osamosvojitvi prenesel na slovensko vojsko (n.pr. kritika finančnih postavk - izdatkov za vojsko).

Na nekatere bistvene spremembe kapitalističnega družbenega sistema so ljudje pristajali že pred osamosvojitvijo. Tako n.pr.: na uvajanje tržnega gospodarstva, vključno s pristajanjem na trg delovne sile (kar pomeni, da so ljudje tržno blago!) Poleg tega so ljudje že pred osamosvojitvijo postajali neobčutljivi za kršenje osebnih pravic (prisluškovanje, odpiranje pošte jih ni posebno motilo). Pač pa jih je motilo razmeroma blago kaznovanje ljudi, ki so povzročili škodo, in so zanje zahtevali strožje kaznovanje. Zahteve po strožjem kaznovanju se pojavljajo sedaj bolj izrecno, morda glede na to, da naraščajo zlasti nasilna kazniva dejanja (n.pr. TV tednik 10. novembra 94). Težnje po ksenofobiji in nacionalni čistosti je bilo opaziti že pred osamosvojitvijo in jih je bilo mogoče pričakovati, bolj jasno izražene, v času »očiščevanja« gospodarstva odvečne delovne sile.

Na novo po so ljudje kaj lahko sprejeli senzacionalistično pisanje medijev zlasti o resničnih ali domnevnih »aferah«. In iz prejšnjih politično apatičnih državljanov so mnogi postali strankarsko politično angažirani.

Takšna ocena sedanosti je bila napravljena na podlagi nesistematičnega spremljanja poročil v medijih in lastnega poznavanja stvari. Zato je seveda subjektivna. Pač pa je bil ob koncu pisanja tega sestavka tako prijazen prof. Niko Toš, da mi je omogočil vpogled v preliminarne rezultate raziskav javnega mnenja za leta 1992 do 1994 (še pred tekstualno interpretacijo rezultatov s strani sodelavcev raziskovalnega centra). S temi rezultati sem lahko primerjala nekaj svojih opažanj. Iz podatkov sem lahko razbrala:

- da je strah pred množičnim priseljevanjem ljudi od drugod pri nas izredno močan (nad 80%). Ljudje se bojijo zlasti: da bo narasla kriminaliteta; da se bo povečala nezaposlenost domačega prebivalstva; da bo prihajalo do konfliktov in napetosti med ljudmi; do pomanjkanja stanovanj, do nižanja plač in slabih delovnih pogojev;

- da večina anketirancev s časom vedno bolj odklanja nekatere skupine ljudi s posebnimi lastnostmi. Zlasti: že kaznovane storilce kaznivih dejanj, alkoholike, bolnike z aidsom, narkomane, homoseksualce in Rome;

- da se težnje po redu in disciplini v državi s časom večajo. Vendar le ena petina ljudi (20%) ne zaupa sodiščem in policiji, 40% pa jih ne zaupa političnim strankam. Narašča tudi število ljudi, ki pravijo, da se njihov ekonomski standard v zadnjih treh letih izboljšuje.²

Po vsem, kar smo povedali doslej o raziskavah javnega mnenja ljudi, lahko rečemo, da imajo te raziskave kar precejšnjo prognostično vrednost, vsaj za krajši čas po tem, ko so bile opravljene. Saj ostajajo nekatera stališča ljudi nekaj časa nespremenjena tudi po takih prelomnicah, kot so spremembe družbeno ekonomskega sistema. Dobro bi bilo, če bi se novi politiki seznanjali z njimi in jih upoštevali.

Sklepni razmislek

V petdesetih in šestdesetih letih so se nekateri intelektualci zavzeli za razmišljanje o prihodnosti. Izšlo je veliko knjig s tako vsebino in bilo je napravljeno več metodoloških poskusov, kako bi človek ustvaril čim bolj verjetne prognoze. Eden takih poskusov je nedvomno zbornik R. Jungka in H. J. Mundta o svetu, kakršen bo leta 1985, publiciranem l. 1964 v Angliji. V zbornik so prispevali svoje vizije prihodnosti tedanji zelo ugledni znanstveniki in menedžerji institutov iz sveta. Še danes je njihov izdelek izredno zanimiv in poučen. Se pa v osnovi naslanja predvsem na napredek tehnoloških znanosti.

L. 1962 je izšlo delo Th. Kuhna, ki opozarja na revolucionarne preskoke v razvoju vseh znanstvenih vej, ki ne dovoljujejo enostavnih podaljševanj zatečenih pridobitev v prihodnost. V času revolucionarnega preobrata v znanosti se obstoječa znanstvena paradigma zamenja z novo. Kolikor bolj napredujemo v znanju, toliko bolj se zavedamo našega neznanja (po Novakoviću).

Še bolj previden je bil R. Aron. Nikdar ne bo prihodnost enostavni podaljšek sedanosti. Zgodovine še ni konec. Ljudje s svojo aktivnostjo sprašujejo prihodnost in pričakujejo od nje odgovor. Vendar prihodnost ne odgovarja, temveč nam kvečjemu vrača vprašanja, ki smo jih naslovili nanjo, v spremenjeni obliki (s.22) Zgodovina ostaja človeška in dramatična, torej v nekem smislu iracionalna (s.285). Po Pascalu, ostaja človeštvo verjetno podobno človeku, ki se ne neha učiti (s.273). Moderne družbe se bolj ukvarjajo s prihodnostjo in se ne ozirajo na preteklost. Izgubljajo spoštovanje pred tradicijo (s. 275).

² V vsebinskih povzetkih raziskav javnega mnenja iz let 1992 - 1994 se ne sklicujem na oznake anketnih vprašanj, niti ne navajam dobesednih vprašanj in rezultatov, ker še niso bili publicirani.

Kljub temu ostaja futurologija (ki po mnenju mnogih znanstvenikov ni in ne more biti znanost, ker razmišlja o nečem, česar še ni) v nekem smislu živa in je nenehno prisotna. Če ne drugače, s svojimi opozorili, kam nas bo pripeljalo izčrpavanje zemlje na način, kakršnega ljudje živimo. Takih del izide vsako leto po svetu ogromno. Zelo znana pa so tista, ki jih izdaja t.im. Pariška akupina (n.pr. S.Schreiber) ali pa pripravlja vsako leto Worldwatch Institute v Washingtonu »O zemlji«. To so zelo pesimistične vizije opustošenja zemlje v prihodnje - z brezglavim tehničnim napredkom in onesnaževanjem okolja.

Toda ne samo to. V zadnjih desetih letih je postal zelo popularen futurolog John Naisbitt, ki s svojo veliko ekipo sodelavcev preučuje zlasti teme, objavljene v medijih po vsem svetu. Njegova vizija je svet, kakršen bo v prihodnje v političnem in socialnem smislu.

V tako miselno konstelacijo želim umestiti naše tri poskuse načrtovanja in predvidevanja prihodnosti - majhne poskuse iz majhne dežele. Problem je nam-

reč v vprašanju, kako je mogoče, da smo zaslutili prihodnost preko brvi, ki je tedaj ni slutil nihče od nas, t.j. preko časa, ki je pomenil sesutje realnih socializmov skoraj po vsem svetu in tudi pri nas - v Sloveniji.

Če se vrnem na prvi primer, t.j. zapore v Novi Gorici, moram reči, da smo se zmotili zato, ker nismo računali z notorno znanim dejstvom, da imajo politiki večinoma zelo kratko funkcijsko dobo in redko uspejo uresničiti to, kar hočejo.

V primeru predvidevanja deviantnih pojavov v prihodnje je bilo naše izhodišče zelo preprosto: če se bo zgodilo A, se bo verjetno zgodilo B. In taka paradigma, naslonjena na teoretične podmene, velja, dokler se te bistveno ne spremenijo. In dejstvo je, da revolucijske spremembe sploh pogosto niso tako dalekosežne kot mislijo njihovi nosilci, zlasti v trenutku, ko se izvajajo.

V primeru javnomnenjskih opazovanj pa je tudi treba računati z neko konsistenco stališč pri ljudeh. Stališča se sicer historično spreminjajo, vendar običajno počasi in ne naenkrat z revolucionarnimi posegi.

Viri:

- Aron, R.: **Fortschritt ohne Ende**. Bartelsmann Verl., R. Mohn 1970.
- Bilandžić, D.: **Zgodovina socialistične federativne republike Jugoslavije**. Školska knjiga, Zagreb, 1978.
- Bošković, D.: Um kraljuje po ameriško. **Sobotna priloga Dela** 15.10.1994.
- Brinc, F.: Kaznovalna politika sodišč v Sloveniji od 1950 do 1989. **RKK** 42, 2, 1991, 89-102.
- Brinc, F.: Razmišljanja ob načrtovanju gradnje novega slovenskega zapora. **TiP XV**, 10, 1175-1174.
- Gantar, P.: **Sociološka kritika planiranja**. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 1993.
- Informativni bilten »Slovenija 2000«**. Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje. Ljubljana, štev.12/1980, 5-11 1981, 6/1982.
- Jagodič, V.: Idejna zasnova za gradnjo sodobnega zapora v Novi Gorici, **RKK** 29,3,1978,187-197.
- Jambrek, P.: Slovenija leta 2000: več kontrole ali več svobode. **Nova revija** IV, 37/38, 39/40, 1985, 601-609, 902-908
- Jungk, R., Mundt, H. J.: **Unsere Welt 1985**. Verl. Kurt Desch, Munchen, Wien, Basel, 1969.
- Ko predniki delijo pamet, Dileme o inteligenci. **Sobotna priloga Dela** 29.10.1994. - Po Newsweeku.
- Kun, T.: **Struktura naučnih revolucija**. Nolit, Beograd 1974.
- Meršol, M.: John Naisbitt, Megatrendi in Globalni paradoks. **Sobotna priloga Dela**, 12.nov.1994.
- Naisbitt, J.: **Megatrendovi**. Globus, Zagreb, 1985.
- Nolimal, D., Premik, M.: **Nekateri Socialno-medicinski**

- vidiki pitja alkoholnih pijač**. Inštitut za Higieno, M.F., Seminar o prehrani. Ljubljana 1994. Odtis.
- Nolimal, D., Globočnik, M., Rebec, A., Krek, M., Flaker, V.: Deskriptivna epidemiologija skupine »cestnih« intravenoznih uživancev drog v Koprski in Ljubljanski regiji. **Zdrav.var.**
- Nolimal, D.: Preprečevanje širjenja okužb z HIV: Metadonski programi. **Zdrav. Var.** 30, 1991, 117-120.
- Novak, M.: **Dober dan revščina**. Socialna zbornica Slovenije. Zbirka socialni izziv. Ljubljana. 1994.
- Ramovš, J., Jakopič, J., Polajnar, B.: Indikatorji za redno spremljanje alkoholizma v Sloveniji. **Zdrav. Var.** 1992, 31:247-54
- Republiški sekretariat za notranje zadeve**. Uprava za informatiko: Statistični podatki prometnih nezgod za posamezna koledarska leta.
- Rifkin, B.: **Posustajanje budućnosti**. Naprijed, Zagreb. 1986.
- Servan-Schreiber, J. J.: **Svetovni izziv**. Globus, Zagreb 1981.
- Sket, I.: Kriminaliteta in drugi odkloni pojavi v tisku. **RKK** 42, 1, 27-38.
- Slovensko javno mnenje 94/2: **Center za raziskovanje javnega mnenja** in množičnih komunikacij. Fakulteta za družbene vede - Inštitut za družbene vede. Ljubljana, april 1994.
- Tomori, M.: Duša in telo. **Sobotna priloga Dela** 15.10.94
- Vodopivec, K.: Javno mnenje in represija. **RKK** 42, 3, 1991, 206-212.
- Zemlja 1994**. Poročilo inštituta Worldwatch. Medium, Radovljica 1994.

Fear of the Future

Katja Vodopivec, L.L.D. Professor of Criminology and Professor Emeritus, Kristanova 4, 61000 Ljubljana, Slovenia

Prediction of the future is becoming used more and more often, in spite of numerous reproaches that it is unscientific. Several attempts at prediction have also been made in the past by researchers of the Institute of Criminology. The author describes three examples of such studies and asks what implications they have actually had for the prediction of the future in Slovenia, particularly in view of the revolutionary changes that occurred in the 90-ies. The analysis can be summarized by the following findings:

1. If planners do not take into consideration the fact that men in power may be removed very soon, even middle-term planning is of no use.

2. If predictions are based on verified theoretical issues, according to which it is likely that B will happen if A takes place, predictions remain effective in spite of the revolutionary changes, since they are often not so far-reaching as those who launched them might think.

3. It will also in future be necessary to take account of the persistence of the attitudes and stereotypes in people expressed in public opinion polls.

Key words: criminology, prediction of future, deviancy, public opinion, repression of crime, Slovenia

UDC 316.42 + 316.624 »313«